

korosztály – “veszi” az előadásokat.

– Mit kell tudnia ebben a színházban a színésznek? Ki a jó színész?

– Aki el tudja érni, hogy a belső tartalmaiból fakadó érzetek intenzívebbek legyenek, mint az érzékszervek által kiváltottak. S ezt a színpadon nemcsak megéli – erre elvileg mindenki alkalmas –, hanem a nézőknek át is tudja adni. A kulcsszó a közösség és az alázat. A mintakép a keleti színész, aki – szemben az európai önkifejezés-központúsággal – meghajlásával azt sugallja: köszönöm, hogy közvetítője lehettem a szellemi világ üzenetének. Mindehhez az első lépcsőfok, amit Keleten már régóta tudnak: meg kell tanulni elmélyedni a csöndben...

DÖMÖTÖR ADRIENNE

Disputa Tolnai Ottó Doreen 2 című verséről

Nobel Iván

Szerelmes versbe foglalt ars poetica? Ars poeticába ágyazott szerelmi vallomás? A XX. században már nem szokatlan a két téma párosítása – gondoljunk például *Apollinaire* Egy szép vörösesszőkéhez című versére –, mégis újszerűen hat ez a kettősség: a “hétköznapiság” vallomását véljük olvasni a költészet értelméről, ugyanakkor közvetlen hangon szól a költő kedveséhez, a vers címadójához is.

Erdélyi Erzsébet

A cím (kedvesének neve és egy szám, amely az első pillanatra meghökkentő és talányos, a vers végére azonban helyére kerül) valamint az alcím (ars poetica helyett) elolvasása után rögtön azokra a hagyományokra gondolunk, amelyeket a klasszikusoknál megszoktunk; vagyis, ha szerelmes vers, akkor legyen jellemzője a bensőséges líra, a gyöngédség, intimitás vagy éppen a vad szenvedély, a gyötrő beteljesületlenség, vád, önvád, szóval valami romantikus pátosz, nagyívű mítoszteremtés, márpedig ennek itt nyomát sem lelmi. Mint ahogy hiányzik az ars poeticák fennköltisége is, olykor-olykor színpadias ünnepélyessége, vagy az a komolyság és emelkedettség, amellyel a modernebb költők is közelednek e témához.

N.I.

Pedig ez a költemény még mindig az érzelmesebb, tehát a ritkább hangjai közé tartozik *Tolnai Ottó* Vajdaságban élő magyar költőknek, aki rendszerint a modern költészet érdekesebb területét járja be, az érzelmesebb vidékeket mintha tudatosan kerülné. A többi verséhez képest itt líraibb hangütés, oldottabb hangulat jellemzi.

E.E.

És nemcsak az érzelmeket, hanem a kötött formát is kerüli a költő. Jól érzékelteti ezt a kancsó-metafora, amely akarva-akaratlanul klasszikusokat idéz: *Keats*-et például a görög vázájával. Ám a romantikus bölcsélet helyett az ő versének kancsó-formája “üressé vájt” / égetett”. Letört fülű edény ez, amelyet egy játékos ötlettel kedvese kiejthet a kezéből, s az nagy csörrenéssel fölébresztheti a szomszédokat mintegy semlegesítve a klasszikus képhez csaknem kötelezően társuló hatást. De bizonyos hagyományos versszervező eszközöket itt is felfedezhetünk: a határozott szerkesztést, érdekes ritmikai megoldásokat, amelyek éppen a legfontosabb részeknél szinte zeneivé teszik a költeményt, a költői képek szemléletesen kifejező erejét.

N.I.

Bárhonnan közelítjük is meg a verset, mindenütt fölfedezhetjük az elidegenítés szándékát, amely az egyik hangot hallatja: a tárgyilagosat, az ironikusot, a hétköznapiat, de ugyanakkor az őszinteség és a vallomásosság is átsüt a sorokon, feloldja a szándékolt hétköznapiságot, a szűrős realitást. És talán ez a kettősség adja *Tolnai* költeményének igazi színeit, ízeit, talán ez az egyik esztétikai indoka, hogy a jelentősebb versek között tartjuk számon.

E.E.

Ha belegondolunk, természetes ez a kettősség. Hiszen a költő egyfelől ember, a maga hétköznapi vágyaival, megélhetési gondjaival. Az élet által rákényszerített érdek- és számításhálóban él, s mindkét lábával a földön kell állnia. Csakhogy ez sokáig nem illett az “irodalomba”: csak a másik én, a költői-művészi, úgy is mondhatnánk: az ünnepi volt szalonképes – költészetképes.

N.I.

A modern költészet egyik értéke éppen ez a leplezetlen őszinteség. Érezzük itt is, hogy nemcsak művészi játékról van szó, nem – vagy nemcsak – a modern költészet lehetőségeit

próbálgatja a költő, nem a forma variációit ízlelgeti, hanem az ember és a művész két alapélményéről: szerelemről és hivatásról szól.

E.E.

Valóban szerelemnek lehet nevezni Doreen és a költő kapcsolatát? A címben és a vers folyamán kétszer csupa nagybetűvel kiemelt név, valamint az egyes szám második személyű megszólítás tanúsítja, hogy sokat jelent a költő számára ez a kapcsolat. Közös életükről a vers kétszer árulkodik: "mert tudod, hogy majd pénzt kapunk / értük" (itt fordul elő egyetlenegyszer a többes szám első személy), valamint a "hoztam haza" szókapcsolat. Kedvesét "buja trópusi virággal bélelt lány"-nak nevezi, aki barna ujjával megszámlolja a sorokat, kikalkulálja a várható tiszteletdíj összegét, örül, ha nevét meglátja (ezért ír hozzá verseket a költő, a cím kettes száma is erre utal), s csókkal honorálja a jövedelmet hozó műveket. A költő anyanyelvét nem ismeri, el sem tudja olvasni a verset, lényegében nem is érdekli, mint ahogyan a többi művészet sem (például a Braque-kép). Ösztönösségével mégis részese a költő életének, a hétköznapi boldogság hordozója. Ám amikor a hivatásról kezd gondolkozni a költő, egy látszólag hanyag fordulattal, valójában a versben fordulatot hozó kulcsszóval: "igaz", már nincs helye Doreen-nak, a befejező vallomás egyes szám első személyű.

N.I.

Ha már a kulcsszavaknál tartunk: igen fontos a "nyújtózkodhassak" is. A "kicsi, alacsony, rövid" állítmányok nem csupán a szobára, utcára, takaróra értendők, hanem az egész hétköznapi emberi világra is. A nyomasztó, szorongató hétköznapiság előtt a versbe menekül a költő, félelmei csak a versírás idején oldódhatnak. Talán ezért hangsúlyozza – játékosnak tűnő ismétléssel –, variálással: "félek a vers szélétől / félek a vers végétől", végül külön sorban, súlyos nyomtatékkal: "félek".

Ha a költő használna írásjeleket, itt bizonyára a felkiáltójelek sűrűjébe jutna az olvasó. Az erős indulatiság talán magyarázható abból az érzésből, amelyet – úgy tűnik – a hagyományos formákból építkező művekkel szemben érez a költő, ezeknek ugyanis határt szab valamilyen hagyományos poétikai kötöttség (Tolnai nem is igen próbálkozott ilyenek írásával.)

E.E.

Érdekes, hogy ugyanazt a költői eljárást, például az anaforisztikus szerkesztésből adódó ritmust, illetve gondoltritmust milyen sokféleképpen tudja felhasználni a költő egy versen belül is. Van, amikor kiegészít, hozzátold (pl. a 2., 3. sor), majd szűkít, konkretizál ("ha ellopnák / ha ellopnám). Máskor játékos ötlettel nyújtja meg versét, hiszen "... tudod hogy majd pénzt kapunk / értük / annál többet minél hosszabbak" – ezt a sort ismétli kétszer.

Ám az első és ötödik "félek" közé zárt öt sor már szinte mániákusan ismétli, variálja félelme okát, míg végül elhagyva a vonzatot valami tragikus tágasságra nyit. A legizgalmasabb verszárlat: egy khiasztikus szerkezetbe szinte valóban belefojtja magát.

N.I.

A befejező tizenhárom sor több szempontból is figyelemreméltó. Két kifejezés áll itt egymással szemben: a "félek" és az "akarok". Az első szó szervezője lesz a vers legdallamosabb részének. A verset záró hajótörött kép kitárultsága, határtalansága ellenképe a megkötöttségnek, a határok közé szorítottságnak. Az alkotás küzdelem, alámerülés, szenvedés – nem először találkozunk ezzel a gondolattal. Tolnai Ottó tehát mégis csak folytatója a hagyománynak, amelyet az egész verssel tagadni szeretne.

E.E.

A vers szélétől, a vers végétől való félelem értelmezhető úgy is, hogy a költő valódi élettére maga az alkotási folyamat, s azért akar belefulladás minden versbe, mert a nyers realitás, a centiméterrel és aprópénzzel méricskélő világ az ő modern "albatrosz"-valójától idegen. A szórend változása is fontos itt, mert a verset lezáró két utolsó szó hatásosabban figyelmeztet: nem a fiziológiai lét végéről szól, hanem a költői alkotás folyamatosságáról. Arról, ami a verset művészetté emeli: kínlódásról és küzdelemről. A lélek sivár szélcsendjétől eljut tehát a belső világát felkavaró viharig.

N.I.

Milyen távol van már a vers nagy részében érezhető önironikus, tárgyilagos hangjától! Szenvédély ez, hitvallás, ars poetica – még ha tragikus is. Tragikus, de talán nem pesszimista ez a befejezés: egyetlen szó erőteljes hangsúlyozása az egész gondolatot megemeli: "akarok". Szinte önálló költeménnyé válik a verszárlat, de az előzmények ismeretében, ellentétességében így lesz az alcím zárójeles negatív témameghatározása valóságos vallomássá, igazi ars poeticává.

E.E.

A "vers" szó tizenkilencszeri előfordulása már önmagában is jelzi, hogy mennyire izgatja – foglalkoztatja a költőt mestersége, hivatása. Gyakran külön sort kap ez a szó. A verset végérvényesen lezáró ponton kívül egyéb mondatzáró írásjelet nem találunk a szövegben. Ez is jelzi a költő formabontó szándékát, mellyel az újfajta, modern költészethez kíván kapcsolódni. S talán a költői szabadság egyfajta értelmezése is: az írásjelek kötöttségét sem vállalja.

N.I.

Ez a szándék valóban nyilvánvaló. S ha össze akarjuk foglalni e vers értékeit, talán – ismét Apollinaire-re utalva – éppen azt tarthatjuk a legfontosabbnak, hogy a hagyomány és modernség milyen szép komplexitásban jelenik meg, és ez az összetettség Tolnai egész valóságglátását, világszemléletét is jellemzi. Ironizáló hajlama, játékossága komolysággal, őszinteséggel párosulva a magyar költészet legnemesebb hagyományainak folytatójává teszi, ugyanakkor új színekkel gazdagítja lírai hagyományainkat.

Tolnai Ottó

Doreen 2

(ars poetica helyett)

azért írom neked ezt a verset
mert úgysem tudod elolvasni
mert különben sem érdekelnek
a versek
(a Braque-ot csak azért törölgeted
mert drága
mert 10.000.000-t ér
mit is jelenthetnének neked
buja trópusi virággal bélelt lány
ezek a sápadt
még az első fázisból való
hanyag sárga virágok
be sem rámáztattad
pedig csak 60 X 30
talán észre sem vennéd
ha ellopnák
ha ellopnám
mégis néha nagyon megörülsz
a nevednek
DOREEN
a vers előtt
(ezért említem újabban a versben is
a neved) amikor megmutatom
az újságokat
meg úgylehet versem üressé vájt
égetett
kancsó formája is
jelenthet valami kicsit
a szemednek
igaz
amióta még a fülét is
letöröm
darázskarcsú kancsóimnak
legtöbbször kihullanak a kezedből
és a nagy csörrenésre fölédrednek
a szomszédok mert a modern házakban
papírvékonyak a falak
megörülsz amikor megmutatom
az újságokat (pedig ha tudnád
milyen nyavalyás újságok ezek)
mert tudod hogy majd pénzt kapunk
értük
annál többet minél hosszabbak

annál többet minél hosszabbak
annál többet minél hosszabbak
barna ujjaiddal gyorsan
megszámolod a sorokat
és megszorozod százzal
vagy hetvennel
(ez a versem nyolcvanöt soros)
múltkorjában amikor azt a
kétszázötven soros verset
hoztam haza
megcsókoltál
azóta minden vers előtt
a hosszú vers
múzsájához fohászokodom
hogy hosszasan írhasam versem
mert DOREEN
és szeretném ha többször is
megcsókolnál
igaz különben sincs sose kedvem
abbahagyni a verset
hogy legalább a versben
nyújtózkodhassak
186 centiméteremnek kicsi
ez a szoba
alacsonyak ezek az utcák
meg a takaróm is rövid
és különben sem szeretem
a rövid bolha-fürge
verseket
félek a vers szélétől
félek a vers végétől
félek a vers szélétől
félek a vers végétől
félek
hajótörötként akarok hanykolódni
rajta és lassan alásüllyedni
úgy hogy észre se vegyem mikor
fulladok bele
minden versbe bele akarok fulladni
bele akarok fulladni
bele akarok fulladni
bele akarok fulladni minden versbe.

ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN